

עם מקדשי שביעי

הרב אברהם שלזינגר - מפקח כשרות בד"ץ חניכי הישיבות

האזינו – שבת שובה תשפ"ז ♦ 2160

ערלה באתרוגים

שהעץ הזה העושה כעת פרי מאחר שהיה במשתלה שנה, חוזר לשנתו הראשונה ודינו ערלה.

ונסביר בקצרה את העניין. פרטי שתילה בעציצים ולאחר מכן העברתם לשדה לנטיעה קבועה, הם דינים רבים ומורכבים, וזה מחייב ידיעה הלכתית רחבה. ובעיקר פיקוח הדוק על השתילים, והעברתם. ונביא את חלקם: 1. שיהיה חור בעציץ בגודל המתאים. 2. שהעציץ יעמוד על גבי הקרקע ללא חציצה מהקרקע. 3. שלא יפול על צידו. 4. בשעת העברה של העציצים לשטח הגידול שלא יתנתק אפילו לרגע מעל גבי הקרקע. 5. שהגוש לא יתפורר בשעת השתילה באדמה. וכו'.

הוראת מו"ר מרן הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א שאם מגדלים את השתילים במקום אחד ומעבירים למקום אחר לשם נטיעה. גם אם העציצים היו כדין, מתחילים את ספירת שני ערלה מחדש, ולא מסתמכים על שום פיקוח בנושא. ועל כן אם רוצים להרוויח את זמן אמצעות השתילים בעציצים למנין שנות ערלה, מגדלים את העציצים רק בשטח הפרדס עצמו. וכמובן גם אז כל הפעולות נעשות בהשגחה צמודה.

ורבים וטובים לא יודעים כלל את הכללים, ויש אחרים המסתמכים על מגדל האתרוגים שהוא יעשה את זה כדין. והמגדל גם אם הוא יר"ש ודאי לא יודע את הכללים. ומצאנו שיתכן פרדס שלם שכולו או חלקו הוא ערלה. ואתרוגיו משווקים בשווקים לרבים באתרוגים בהשגחה.

וגם בפרדס ותיק שלא נמצאו בו השלמות כלל, עדין יש בו מציאות של אתרוגי ערלה, מכיוון שהמציאות שכמעט שאין פרדס ללא חוטרים חדשים, המחייבים פיקוח תמידי שמורדים את החוטרים הללו. ובעת תחילת קטיף האתרוגים שוב לבדוק שאין ענפים חדשים הנושאים פרי. ואם כן יש אז לפני הקטיף להוריד את כל הפירות והפרחים מענפים אלו.

בספר כשרות ד' מינים (להגר"מ שטרן שליט"א) [עמ' ע"ב] הביא בשם מרן הגר"ש ז"ל אויערבאך זצוק"ל שכיון שגזעם של עצי האתרוגים אינו כשאר גזעי העצים, שענפיהם יוצאים רק מתוך הענפים הגלויים אלא שבכל שנה יוצאים ענפים חדשים מחלק העץ שבתוך האדמה (ישנם עוד מספר עצים כגון רימון ועוד). וענפים אלו לפעמים צריך למנות להם שנות ערלה מחדש. לכן אם הענף יוצא מחלק המכוסה בעפר חייב במניין שנות ערלה מחדש. ורק מה שיוצא מחלק העץ המגולה נחשב כאחד מענפי האילן ואינו חייב במניין ערלה מחדש עכ"ד.

יש הרוצים לדון האם בכלל יש בעיה של ערלה באתרוג, מאחר שגידול העץ הוא למצווה ולא למאכל, ואם כן האם חל על פרי זה דיני ערלה. והשדי חמד [מערכה ד' מינים סי' א'] הביא בשם מהר"א לייב שבדין אתרוג, שמכיוון שנוטעים אותו לשם אתרוג ולא לשם אכילה אולי לא יהיה בו דין ערלה, מכיוון שגידולו הוא למצווה. אבל נחלקו על זה כל האחרונים, ומסקנת דבריהם שאין יוצאים בו.

בימים אלו שכולנו מחפשים אחר האתרוג המהודר ביותר, ורבים וטובים חוסכים כל השנה פרוטה לפרוטה, כדי להגיע לאתרוג המהודר ביותר, לעיתים שוכחים שיש עוד דינים באתרוג.

במאמר זה נביא את עניין החששות של ערלה באתרוג.

החיי אדם כלל קמ"ט א', מדכתיב ולקחתם ולא כתיב ולקחת, להורות דבעינן לקיחה תמה. וזה כולל ב' ענינים. וכו' ובכלל זה אם הוא עומד לשרפה כגון של עבודה זרה וכיוצ"ב בו, ואם כן דומה כאילו כבר נשרף, דכל העומד לשרפה כשרוף דמי ואין כאו שיעור, והרי זה כאילו חסר לו אותו המין. עכ"ד.

וכתב במשנה ברורה [תרמ"ט סעיף ה' ס"ק מ"ה], שאותו אתרוג אסור באכילה: משמע אף על שמותר בהנאה כגון של טבל, כיון דאסור באכילה פסול כל שבעה, וכל שכן אתרוג של ערלה ושל תרומה טמאה דעומדים לשריפה דפסול כל שבעה, וערלת חוץ לארץ כשר אפילו ביום הראשון. עכ"ד.

מצינו שאתרוג של עבודה זרה תרומה וערלה פסול כל ז', והוא משום שני טעמים, איסור אכילה ומשום דאסור בהנאה ודינו שריפה והוי כמיכתת שיעורה.

ערלה - בשו"ת נפש חיה [או"ת סימן ד'] מובא מכתב מבעל האמרי בינה שרצה להגן על אתרוגי ארץ ישראל. מאחר שהיו מבני חו"ל שהעדיפו את אתרוגי חו"ל מאשר את אתרוגי א"י, וזה בגלל חשש ערלה באתרוגי א"י. וסברו שערלת חוץ לארץ כשר אפילו ביום הראשון כפי שהבאנו מהמנ"ב לעיל (וסברת המתירים ערלת חו"ל שמכיון שיכול לתת לאחר שלא יודע שזה ערלה, אז זה לא איסור בגוף האתרוג, ובזה גופא נחלקו הראשונים, והכריע המנ"ב שכשר) וכתב להם האמרי בינה בשנת תרל"ו וז"ל: שאין כל חשש ערלה באתרוגי א"י כי נודע וגלוי שהפירות הגדלים במחוז הארץ הקדושה יגיע עד חמש או שש שנים אשר ישא פירותיו אתרוג ממש.

אלא שיתכן שזה היה המצב בזמנם, כאשר האתרוגים גדלו פראי בשדות, ולא היה מטעים מסודרים. ולכן לא נתנו העצים פירות עד שנה חמישית ושישית [חוץ מאזור יפו שהיו שם מטעים מסודרים, אבל בכל מקרה לא השתמשו עם אתרוגים אלו מאחר שגדולי ירושלים אסרו את האתרוגים הללו, מכיוון שחששו שזה מורכב].

אלא שהמציאות בימינו היא שכן יש חשש ערלה באתרוגים, מכמה סיבות:

- בגלל שתילות חדשות ששותלים בין העצים כאשר עץ מת, ומשלימים מחדש את השורה.
- חוטרים חדשים היוצאים מהאדמה כל הזמן, וזה בעיקר בזנים הארץ ישראלים.
- מטע שלם שנטע מעציצים, ונותן פרי לאחר שנתיים משתילתו באדמה, ואם העציצים לא עברו בצורה נכונה, או שהשתילה לא נעשתה נכון. אז יתכן

וכתב בספר דרך אמונה [תרומות פ"ב ה"ב בה"ל ד"ה זרען].
 שלדעת הסוברים שהמגדל עץ אתרוגים למצווה ולא
 לאכילה פטור מן המעשר. לא יהיה הדין כך גם לגבי ערלה.
 [עיי"ש בהרחבת הדברים שיש הסוברים שדינו גם בערלה
 הכין] אלא שהוסיף שם שהמגדלים עצים רבים בשביל למכור
 את האתרוגים, דינם לא הכי. וזה מכיוון שאולי ירצו
 הלקוחות לאכול את הפירות. וכך הנוהג בזמנינו שמגדלי
 האתרוגים למצווה, דעתם לחלקם להרבה אנשים. ורבים
 מהם אוכלים את האתרוג אחרי החג. ואם כן מגדל גם
 לאכילה, וחייב במעשר. וכתב שם שכן המנהג שמעשרים את
 האתרוגים בברכה. ומסקנת דבריו מאחר שאת האתרוגים
 מגדלים גם למאכל יחול עליהם דין מעשר וערלה לכל
 הדעות.

ומדברי המשנה ברורה שהבאנו לעיל ברירא שס"ל שיש דין
 ערלה באתרוג העומד למצווה עיין שם.

דין ביטול בערלה - דין ערלה שבטל במאתיים, וזה כאשר
 לא נקבע מקומו. וידוע דעתו של מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל
 שכאשר ידוע מקום הגידול, נקבע מקומו, ואין כאן ביטול
 במאתיים. וכל שכן באתרוג יהיה הדין כך, מאחר שברוב
 המקרים ידוע ודאי מה מקום גידולו. וזאת מאחר שדרך כלל
 מצוין במפורש על גבי הקופסא מאיזה פרדס מגיע האתרוג
 המסויים הזה. וגם במקום שלא נדע את מקום גידולו, ולא
 נקבע מקומו, עדין דין אתרוג יהיה שלא בטל אפילו באלף,
 משום אחשיבה, וזה מאחר שאתרוג הוא דבר חשוב, ודבר
 שבמניין לא בטל אפילו באלף.

וכך מצינו בשדי חמד [שם אות י"ג] לעניין ביטול אתרוג ברוב,
 וכתב שהרי אתרוג הוא דבר חשוב, ודבר שבמניין לא בטל,
 וחילק שם בין אסור מחמת עצמו ועיי"ש שחלק בדין ערלה
 ותרומה טמאה, לבין איסור שלא מחמתו כגון בלע איסור
 עיי"ש. וכן מורה הלכה למעשה מו"ר מרן הגאב"ד שליט"א,
 שיש לברך רק על אתרוג שידוע בוודאות שאין בן חשש
 ערלה. ועל כן יש לקנות אתרוג, רק ממי שידוע בוודאות
 שמקפידים על כך בוודאות שאין תערובת אפילו של אתרוג
 בודד שהוא בחשש ערלה. ויש לברר אצל נותני ההכשר האם
 בדקו שאין חשש ערלה, או שההכשר הוא רק על מקור
 האתרוג.

טבל ותרומה באתרוגים:

במנ"ב שהבאנו לעיל לגבי אתרוג טבל, ואתרוג תרומה. מצינו
 שבאתרוג טבל לא יצא חובתו, ודאי לא ביום הראשון (מדין
 לכם) ויש אומרים כל ז' (אסור באכילה) ואתרוג תרומה
 טמאה לא יוצא כל ז' (איסור הנאה).

המציאות בפרדסים - המצב בפרדסי אתרוגים כיום,
 שהאתרוגים מטופלים כל השנה על ידי עובדים נכרים, ובעת
 הקטיף לעיתים קרובות מביאים עוד עובדים לסייע בקטיף.
 עובדי סיוע אלו הם דרך כלל יהודים. ועל כן ישנם שאלות
 רבות של פטור על החיוב כאשר חלק מהאתרוגים נקטפים
 בידי הנוכריים וחלקם בידי היהודים. בעיה נוספת קיימת עם
 מגדלים שיש להם פרדסי אתרוגים בכמה מקומות, כאשר כל
 פרדס הוא בדרגת חיוב שונה. וכן סוחרים המוכרים את
 אתרוגיהם של כמה מגדלים, ואת מעשה ההפרשה עושים
 המגדלים או הסוחרים על פי שיקול דעתם, ולא נותני
 הכשרות היודעים את הכללים ההלכתיים.

וברבות השנים ראינו מכשולים רבים במעשרות האתרוגים.
 בעיקר ששונה מעשרות של אתרוגים משאר גידולי האדמה,
 כאשר רוב המגדלים וסוחרים רוצים לעשות את הפרשת
 תרומות ומעשרות רק לאחר המיון הסופי. כדי להשתמש
 באתרוגים פסולים למעשרות.

ורבים מאד המכשולים בזה, מכיוון שאם עשה את המעשר
 מהפטור על החיוב, יתכן שהאתרוג המסוים שבידי הקונה
 הוא טבל, ולא יצא ידי מצוותו ביום הראשון, ואם עשה את
 המעשר לא נכון, יתכן שהאתרוג הזה הוא תרומה (זה רחוק
 מאד שיקרה) ואז לא יצא כל ז'. ולא נדבר לחוששים שיוציאו
 את המעשר כולו, ולא עשו זאת כדין, נשאר המעשר בתוכו.

נידון חשוב נוסף במעשר של אתרוג הוא המעשר ראשון.
 מאחר שדין החלק מהפירות שהופרש כמעשר ראשון, שהוא
 שייך ללוויים, וכאשר אתרוג זה שהופרש ללוויים יש בו שתי
 בעיות. ביום הראשון חסר בדין לכם, ובכל ז' יש אומרים שאי
 אפשר לברך עליו מדין אתרוג הגזול. אומנם החזו"א [שביעית
 סי' ה ס"ק יב] סבר שאפשר למצוא דרך לא לתת ללוי בזמן
 הזה את המעשר ראשון. אבל עדין לא נפטר דין לכם ביום
 הראשון.

אמנם שכפי שהבאנו לעיל שמגדלי האתרוגים עושים את
 המעשרות רק מבנק המעשרות [האתרוגים שאינם כשרים]
 ניתן לעשות בניקל שבנק המעשרות יהיה 10 אחוז ויותר
 מהפירות (דרך כלל יש הרבה יותר מעשר אחוז של אתרוגים
 שאינם ראויים כלל לברכה). ואז המעשר ראשון תמיד נשאר
 בבנק המעשרות.

נידון נוסף במעשרות של אתרוגים הוא שנת המעשר. מצינו
 בגמרא [ראש השנה טו ע"א] שרבי עקיבא ליקט אתרוג בא'
 בשבט ונהג בו 'מנהג שני עישורין'. (מעשה זה אירע בשנה
 שלישית או שנה שישית לשמיטה), ורבי עקיבא הפריש גם
 מעשר שני של שנה שעברה, וגם מעשר עני של השנה
 החדשה (שני עישורין). והסתפקה הגמרא מה היה ספקו של
 רבי עקיבא שלכן הפריש מעשרות של שתי שנים.
 התנא קמא סבר כי ספקו היה האם הלכה בבית שמאי הפוסק
 שראש השנה לאילן חל בא' בשבט (ואז צריך להפריש מעשר
 עני כשנה החדשה) או בבית הלל הפוסק כי ראש השנה
 לאילן חל בט"ו בשבט (צריך להפריש עדיין מעשר שני כמו
 השנה הקודמת).

ורבי יוסי בר' יהודה סובר כי ספקו של רבי עקיבא היה האם
 הלכה כרבן גמליאל הפוסק שהזמן הקובע למעשר אתרוג
 הוא עת לקיטתו, או כרבי אליעזר הפוסק כי זמן החנטה קובע
 לגבי מעשר אתרוג. אתרוג הנלקט בא' בשבט חנט בשנה
 הקודמת ולפי זה צריך להפריש מעשר שני, אך מיוחס לשנה
 החדשה (לדעת בית שמאי) ולפי זה צריך להפריש מעשר עני.
 ומביאה הגמרא, אמר רבה בר רב הונא: השתא דאמר רבן
 גמליאל אתרוג אחר לקיטתו עישורו כירק - ראש השנה שלו
 תשרי.

רבה, בנו של רב הונא אומר כי רבן גמליאל סובר שאתרוג
 מתעשר לפי דיני ירק לכל דבר. גם לפי זמן לקיטה, וגם כי
 ראש השנה הקובע הוא א' בתשרי (ראש השנה לירקות) ולא
 חודש שבט כמו באילן. וכו'

אלא שמסקנת הגמרא בדברי רבה בנו של רב הונא, שאמר כי
 למרות שרבן גמליאל סובר שהולכים אחר לקיטה באתרוג
 כמו בירק, אך ראש השנה שלו הוא בט"ו בשבט כמו אילנות.

מאחר שהחנטה שלו מתרחשת בשבט כמו שאר האילנות (גדל כמו ירק "על כל מים"), להלכה פסקינן שראש השנה שלו הוא ט"ו בשבט ולא א' בתשרי.

ועדיין הוראת מו"ר מרן הגאב"ד שליט"א, שיש להשתדל שלא לעשר מלקיטה של לפני ראש השנה ללקיטה שלאחריה, וההיפך. ועל כן במקומות המעושרים על ידי בד"ץ חניכי הישיבות, מפרידים בין הקטיפים הנעשים עד א' בתשרי לבין הקטיפים הנעשים החל מג' תשרי.

וכמובן שמצינו בשנת השמיטה שלקיטה מערב השמיטה שהיא חולין ללקיטה של אחר ראש השנה שהיא בקדושת שביעית, היא בעיתית, וכ"ש במוצאי השביעית שהלקיטה של לפני ראש השנה היא ודאי בקדושת שביעית, ללקיטה של אחר ר"ה שיתכן שאינה בקדושת שביעית. ואז יתכן שלכו"ע יהיה נפק"מ גם לעניין מעשרות. ואי"ה נרחיב בעניין בזמנו.